

**KORBULY GYÖRGY (1903–1981):
SEMMEIWEIS IGNÁC (1818–1865) A KORTÁRSÁK
FELJEGYZÉSEIBEN¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

A magyar orvostörténelem kutatója bőségesen talál megoldásra váró feladatokat. Csak példaképpen említeném, hogy mind e mai napig nélkülözzük nemzetünk egységes szempontok szerint megírt orvostörténelmét, amely az ősmagyar sátor kezdetleges gyógyító cselekményeitől töretlen vonalban vezetne – mindnyájunk büszkeségéhez – a ma modern magyar orvostudományához. Milyen kevésbé tanulmányozottak orvostörténeti szempontból a magyar föld gazdag archaeologiai leletei, akár az őskori ember korszakából, akár a római vagy a népvándorlás korából származó leleteket vesszük is szemügyre. Mennyire hézagosan ismert még ma is a magyar középkor orvostörténelme, pedig ha gondos részlettanulmányok eredményeként előttünk állana, csak újabb meggyőző bizonyítékát szolgáltatná a Vereckére rövidesen az egészségügyek terén is bekövetkezett, nyugatias irányú nagyszerű fejlődésnek. Mennyi tanulságos adatot fog eredményezni – a fürdők történetén túlmenően is – hivatott kutató számára a hosszú török hódoltság orvostörténelme és mennyit tehetünk még ma is az egyre inkább veszendő népies gyógyítás, a magyar orvosi folklór emlékeinek összegyűjtése érdekében.²

A magyar orvosi múlt nagyjai közül hánynak olvashatjuk méltó életrajzát? Gondoljunk a 18. század kimagaslóan nagy orvosára, Weszprémi Istvánra, aki azonkívül, hogy a 'Succincta'-ban számos kiváló orvosunk emlékét megóvta az enyészettől, mint az antitoxikus terápia előfutára is örök dicsőséget szerzett nemzetünknek. Említsük Balassa Jánost, akiben először öltött testet magyar földön a „nagy sebészprofesszor” fogalma, vagy az Orvosi Hetilapot megalapító Markusovszky Lajost, aki éltető lelke és motora volt múlt századbeli orvostudományunknak? Valóban szomorú, hogy emléküket a legjobb esetben is csak egy-egy nekrológ, egy-egy emlékbeszéd őrzi, de egyiküknek sincs méltó életrajza, amely – szükség esetén – orvostudományi korrajzzá is kiszélesülhetne.

A felsorolást még tovább folytathatnánk, hiszen orvostudományunk története nem szűkülöködik fényes nevekben. Bízunk abban, hogy ma, amikor minden igaz nemzeti érték megsokszorozottan kincset jelent, felismerjük művelődéstörténetünk orvostörténeti fejezetének jelentőségét is, hogy az nekünk – elporladt elődök nyomába lépő késő utódoknak

---

¹ Forrás: Korbuly György: Semmelweis a kortársak feljegyzéseiben. = Orvosképzés, 1940. pp. 625–641. Halálának 75. évfordulója alkalmából megemlékezésül.

² Liszt Nándor, Hajdu vármegye néhai tb. főorvosának a magyar népies gyógyításra vonatkozó számos közleményére, Temesváry Rezső: 'Előítéletek, népszokások és babonák a szülészet körében Magyarországon' (1899) című érdemes művére nem következett számottevő folytatás.

Lásd még: Berde Károly: A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban. Bp., 1940. XI, 303, [1] p., 1 t. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat könyvtára 170.)

– feltéve ápolandó nemzeti örökség legyen, a négy magyar Alma Mater orvostanhallgatóinak pedig tanulmányaik között lelki útavaló. Így lesz az eddig csak könyvekbe zárt adatokból öntudatunkat acélozó, nemzeti célkitűzéseinket haszonnal munkáló, lelki nyereséget is jelentő élő tudomány.

*

Megoldásra váró feladatokkal a Semmelweis-kutató is találkozik. Győry Tibor, egyetemünk kiváló orvostörténelem professzora, „Semmelweis nagy ügyvédje” – akit védence sírjához közel takar a Kerepesi-temető hantja –, lelkes munkásságával minden időkre kétségbevonhatatlanul tisztázta külföldről jövő támadásokkal szemben az „anyák megmentőjé”-nek magyarságát és áldásos felfedezésének elsőbbségét. Ma sincs azonban még Semmelweisnek magyar nyelven megírt méltó életrajza – Bruck Jakab 1885-ben megjelent tanulmányát³ szerzőjének minden tiszteletreméltó igyekezete mellett sem tekinthetjük annak –, pedig a legnagyobb magyar orvos főműve az idők folyamán az orvostudományok klasszikusai közé emelkedett és ha a Semmelweis-kutató a megszokott adatok ismétlésénél mélyebbre kíván szállni, sajnálkozó meglepetéssel kell tapasztalnia, milyen kevés az, amit Semmelweisről, az emberről ismerünk.

Az idő, amelyben élt – 1818 jelenti a bölcsőt és 1865 a koporsót – történelmileg még közel van hozzánk, de aki Semmelweisben az embert kutatja, annak már elérhetetlen messzeségben. Kicsiny baráti körének tagjai, akik legjobban ismerték, s így a leghivatottabban beszélhettek volna róla – Balassa 1868-ban, id. Bókai 1884-ben, Hirschler 1891-ben, Markusovszky 1893-ban – a Semmelweis-ünnepségeket megelőzően szállottak a sírba és magukkal vitték annak némaságába baráti benyomásaikat, amelyeket pedig az ünnepségek alkalmával kétségtelenül papírra vetettek volna.

Részint említett barátainak korai halála, részint emberi nemtörődömség okozta, hogy Semmelweisről, az emberről néhány vázlatos életrajzi adaton kívül – amelyek a közelebbi vizsgálatnál ugyancsak szegényesnek bizonyulnak – tulajdonképpen alig tudunk. Kit is érdekelt volna a hozzá legközelebb állókon kívül egyetemünk szülészprofesszora, aki – kevés kivételtől eltekintve – harcban állott a tudományos világgal és akinek tragikus halála után Pest városa hivatalosan kiküldött tanácsnoka jelentésében közli – magyar tudós sors századokon át –, hogy „a végredelet nélkül elhalálozott örökhagyó után semminemű vagyon sem maradt”.

Idehaza is voltak ellenfelei és hiába küldözgette szét híres „Nyílt levelei”-t – amelyek itthon mint a Markusovszky szerkesztette Orvosi Hetilap mellékletei jelentek meg – a tudományos világba, saját tanítványa, Fleischer József állapítja meg emlékbeszédében, hogy „ezen törekvéseinek túlbuzgó animosus fellépése által létrehozott ingerültség közepette semmi sikere sem volt”. Adataink vannak arra nézve, hogy az élete utolsó idejében egyre inkább befelé forduló Semmelweis – mint egyetemi tanár – tanítványai előtt sem volt népszerű. Mindez a legtávolabbról sem érinti nagyságát, de teljesebbé teszi élete fenséges tragédiáját.

A Budapesti Királyi Orvosegyesület, amely elhunyt tagjai emlékének akkoriban még hagyományos emlékbeszéddel áldozott és amelynek Semmelweis pesti tanársága alatt munkás tagja volt,⁴ csak 1872. november 2-i rendkívüli ülésén – hét évvel halála után – rótt le Semmelweisszel szemben fennálló kegyeletes tartozását. Milyen kíméletlen bepillantást enged az anyák érdekében egyedül helyesnek felismert tan felfedezőjének tragikumába ez a halála után hét évvel elhangzott emlékbeszéd, amit egykori tanársegédje, Fleischer József, a

³ Bruck Jakab: Semmelweis Ignác Fülöp. Tanulmány. Bp., 1885. Ugyanaz németül: Ignaz Philipp Semmelweis, Eine geschichtlich-medizinische Studie. Wien–Teschen, 1885.

⁴ Korbuly György: Semmelweis és a Budapesti Királyi Orvosegyesület. = Budapesti Orvosi Ujság, 1938. pp. 277–279.

Rókus Kórház szülészeti osztályának főorvosa akkor mondhatott csak el, „midőn az idő az ő mérséklő befolyását meghozta azon élők lelkiületére is, akik a boldogult felfedezése által létrehozott küzdelemben tevékeny szereplő részt vettek...”

A Semmelweis koporsójára hulló rögök – legalábbis úgy látszott egy időre – mintha tanait is eltemették volna. A legnagyobb elismerés illeti meg azt a néhány lelkes tanítványt és hívőt, akik nem hagyták el a sírba szállt mester zászlaját, és tanait féltő kegyelettel ápolták továbbra is. A tanítványok közül éppen Fleischer Józsefet kell említenünk első helyen (...), akiről maga Kézmárszky írta elismerően, hogy „hazánkban... éveken át csaknem egyedül hű követője és hirdetője” volt Semmelweis tanításának, de mellette mindjárt egyetemünk későbbi szülészprofesszora, Kézmárszky következik. Külön elismerés illeti meg a kettejükénél idősebb Ambró Jánost, a pozsonyi bábaképző intézet igazgatóját (...), aki a bécsi egyetemen szerzett orvosi oklevelet, s így bár nem volt közvetlen tanítványa, mégis leglelkesebb híve lett Semmelweis tanainak, és aki a Budapesti Királyi Orvosegyesület 1870. január 8-i ülésén felolvastatott 'A szülházak és Semmelweis tanár tana' című dolgozatában bátran síkraszállott a feledésbe merülő tanok mellett.

„Tanulmányozni kell Semmelweis munkáját, hirdetni minden tanszékről tanát, hogy minden orvos egész kiterjedésében correcte ismerje azt” – hirdette ez alkalommal Ambró és rámutatott az Orvosegyesület további teendőire Semmelweis tanaival kapcsolatosan. Ambró Semmelweis és tanításai iránti tiszteletének meggyőző bizonyítékát képezi még 1873-ban, Szakolcán megjelent tót nyelvű bábakönyve,⁵ amelyet Semmelweis emlékének ajánlott és amelyben az ajánlást követően Semmelweis felfedezésének jelentőségét külön bevezetésben röviden ismerteti (...).

Az elmondottak alapján nem csodálatosabbé, hogy Semmelweisről keveset tudunk. Mire az érdeklődés – főleg Hegar 1882-ben megjelent Semmelweis-életrajza nyomán⁶ – újra Semmelweis és tanai felé fordult, a közöny és feledés jegyében eltelt esztendőök mulasztásai többé nem voltak helyrehozhatók.

Műveinek kéziratai kivétel nélkül elkallódtak. Köztük nemcsak halhatatlan főművét sajnáljuk, hanem befejezéshez közel állott szülészeti tankönyvét is, amelyen 1862 óta nagy szeretettel dolgozott, amint arról az Orvosi Hetilap egy-egy híradása időnként beszámolt.⁷ Közismert, hogy áldásos tanai érdekében kiterjedt bel- és külföldi levelezést folytatott, de ha ma aziránt érdeklődünk, hány kéziratát ismerjük Semmelweisnek, a válasz egyenesen leverő. A szívvel-lélekkel folytatott hatalmas levelezésből ma csak öt eredeti levelét ismerjük.

Közülük általánosan ismert a Magyar Tudományos Akadémiához írott levél 1860 novemberéből, amelynek kíséretében főműve egy példányát megküldte az Akadémiának és bejelenti, hogy:

⁵ Ambro, Ján: Kniha o porodníctve pre baby. Skalici [Szakolca], 1873.

⁶ A Semmelweis-szobor 1906-ban történt leleplezési ünnepségére a rendező bizottság Hegart is meghívta. A 77 éves Hegar korára hivatkozva, őszinte sajnálattal mondott le a budapesti utazásról: „Der Anlass zur Reise nach Budapest war für mich sehr verlockend. Ich hätte Sie gern einmal wieder gesehen und ausserdem würde es mir viel Freude gemacht noch einmal etwa zur Verherrlichung von Semmelweis beigetragen zu haben, nachdem ich ihn eigentlich ausgraben musste.” (Hegar 1906. március 24-én Taufferhez intézett leveléből. Forrás: A Budapesti Királyi Orvosegyesület Levéltára.) (Ma: Semmelweis Orvostörténeti Levéltár – a szerk. megj.)

⁷ „Semmelweis Ignác egyetemi tanár, az orvosok számára írt szülészeti tankönyvön dolgozik, mely szöveg közé nyomott rajzokkal ellátva, értékes tartalmának megfelelő csínnal fog kiállíttatni; úgyhogy minden tekintetben a külföldi, azon szakmabeli legjelesebb munkákkal vetélkedni fogván, megjelenése méltán a magyar irodalom nyereségéül lesz tekinthető.” (Orvosi Hetilap, 1862. pp. 719–720.)

„Semmelweis tanár szülészetihez a gyönyörű fametszetek már nagyobb részben (100 darab) elkészültek, mi remélünk engedni, hogy irodalmunk nemsokára teljes szülészeti tankönyv birtokában fog lenni. A fametszeteket (száma 180) Russ ismert fametszőnk szokott ügyességével francia modorban készíti, minélfogva azok a braunschweigi kitűnő hírben álló Vieweg-féle fametszetekkel teljesen mérközni fognak.” (Orvosi Hetilap, 1862. p. 983.)

„...sikerült ezen irtózatossá eddigelé járványosnak hitt kór valódi természetét felfedezni – s’ e’ felfedezés nyomán egyszersmind (mi a’ földolog) a’ betegség nagyobb mérvű fellépését... meggátolni...”⁸

Egy keltezés nélküli – még a bécsi korszakból származó – németnyelvű levél címzettje Markusovszky, s benne a baráti vonatkozású sorok között örömmel számol be arról, hogy a gyermekágyi láz kérdése öröndetesen alakul (mit der Puerperal Geschichte geht es sehr gut) és levélben megkereste már a párisi, londoni, dublini, strassburgi, hágai, berlini, göttingeni, prágai stb. szülőintézetek igazgatóit is a kérdés kísérleti vizsgálata érdekében. (...)

Egy ugyancsak keltezés nélküli, latin nyelvű levele féltett kincse a Budapesti Királyi Orvosegyesület orvostörténeti gyűjteményének, ebben Semmelweis egy valószínűleg vizsgálat céljából hozzá küldött beteg leletéről tudósítja ismeretlen kartársát. (...)

Negyedik levelét, amelyet Semmelweis a Spaeth és Scanzonihoz írt nyílt levél kíséretében – úgy látszik – Maizner Jánoshoz, a kolozsvári orvos-sebész tanintézet szülészprofesszorához intézett, Kolozsvárt őrzi a magyar kegyelet. Ebben aziránt érdeklődik, igaz-e vajon, hogy a kolozsvári szülőintézet tanársegéde egyúttal a Karolina-kórház sebésze is, továbbá adatokat kér a gyermekágyi lázra vonatkozóan.⁹

Rendkívül érdekes 1861. május 22-én kelt angol nyelvű levele, amelyet ma a londoni Royal Society of Medicine könyvtára őrizz és amelynek kíséretében angol barátjának, tanai terjesztőjének Charles Routhnak főműve egy példányát megküldte. Felkéri őt, hogy úgy mint már 1848-ban is tette, könyve alapján újból hívja fel a figyelmet Angliában tanítására és megjegyzi, hogy főművét számos angol szülészkiadványnak (Webster, Copeland, Murphy, Simpson, Weber) is megküldte.¹⁰

Csak a teljesség kedvéért említjük, mert tudományos jelentőséggel nem bírnak, hogy a Semmelweis-család birtokában két, Semmelweis kezével leírt, gyermekkori, 1825-ből

⁸ Szövege első ízben közölve: Semmelweis levele a M. T. Akadémiához 1860-ban. = Orvosi Hetilap, 1891. p. 112. Az 1894-ben fővárosunkban ülésezett VIII. nemzetközi közegészségügyi és demográfiai kongresszus résztvevői számára a Magyar Tudományos Akadémia e levél francia fordításával és facsimile-kiadásával kedveskedett (Lettre du Prof. I. Semmelweis en 1860. Bp., 1894. 7 p., 1 t.). Ezen kongresszus alkalmával történt Semmelweis síremlékének ünnepélyes leleplezése. Az Akadémiához intézett levél facsimiléjét a Magyar Orvosi Könyvtár Társulat kiadásában 1906-ban megjelent 'Semmelweis összegyűjtött munkái' is tartalmazzák. A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Könyvtárának gondozásában készült Semmelweis-bibliográfia – amely az Interneten is olvasható – tévesen, nyilván tollhibából, 1891 helyett az 1861-es évhez helyezi a levél nyomtatott változatának az Orvosi Hetilapban történt megjelentetését. A levél tehát nem 1861-ben, hanem 1891-ben jelent meg első alkalommal nyomtatott formában. (– a szerk. megj.)

⁹ Góth Lajos: Semmelweis egy kéziratának bemutatása, amely 'Zwei offene Briefe an Dr. J. Spaeth in Wien und an Dr. F. W. Scanzoni zu Würzburg' című füzethez van csatolva. (Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából, 1906. p. 163.)

¹⁰ Charles Henry Felix Routh nekrológiájában (The Journ. of Obst. and Gyn. of the Brit. Empire, 1909. pp. 251–256.) a levél teljes szövege olvasható. A nekrológíró megjegyzi: „This letter shows that Semmelweis could write English, the errors which it contains being purely orthographical”. Valószínű, hogy Semmelweis legalábbis olvasott angolul. Bizonyítja ezt műveiben az angol irodalom adatainak rendkívül gondos figyelembevétele. Angol nyelvtanulmányairól főművében is megemlékezik (Semmelweis összegyűjtött munkái. 1906. p. 115.): „Az 1846/47-i telet az angol nyelv elsajátítására fordítottam, hogy azt az időt, melyen át elődöm, dr. Breit miatt a tanársegédi állás újrabetöltésére várakoznom kellett, nagyobbára a dublini nagy szülőházban tölthessem el...”. A Rotunda meglátogatása mégsem valósult meg, Breit doktort 1847. február végén a tübingeni egyetem szülészprofesszorává nevezték ki, Semmelweis pedig eredeti tervét megváltoztatva, két barátjával ekkor utazik Velencébe.

Arra vonatkozóan, hogy Semmelweis angolul levelezett volna (saját fogalmazású angol leveleket értünk ezalatt!) nincs semmiféle bizonyítékunk, és a nekrológíró fent idézett mondatát önkényes megállapításnak kell tartanunk. Semmelweis maga írja főművében egy helyütt (p. 292.), hogy Simpson levelére 1847-ben nem személyesen válaszolt: „Armeth dr. barátom és II. osztálybeli kartársam, ki az angol nyelvet jobban értette nálam, írt volt neki”. Ugyanígy a fentebb mondottak mellett bizonyít az is, hogy Routh angol helyett latinul levelez Semmelweisszel még 1849-ben is. Érdekes lesz annak a megállapítása, vajon a Royal Society of Medicine Semmelweis-levele csakugyan Semmelweis kézírása-e, vagy pedig csak névalírása eredeti rajta.

származó, német nyelvű üdvözlő versike is van, amelyek a nagyapa és a nagyanya név- vagy születésnapja alkalmából íródhattak.

Eddigi fejtegetéseink után könnyen érthető, hogy a ma Semmelweis-kutatója minden eszközt megragad annak érdekében, hogy az „anyák megmentője”-t közelebb hozza korához, amely hűséges megértéssel őrzi tanításait és féltő kegyelettel ápolja emlékét.

1938-ban 'Zeitgenössische Bildnisse Semmelweis' című dolgozatunkban összeállítottuk ebből a célból a Semmelweistről fennmaradt egykorú ábrázolásokat (egy vitatható ifjúkori olajfestmény, egy lithographia és hat fénykép), amelyek alapján életének különböző korszakaira vonatkozóan érdekes megállapításokat tehattünk.¹¹ Josué A. Beruti, a Buenos Aires-i egyetem szülészprofesszora e dolgozatunk felhasználásával néhány hónappal ezelőtt megjelent 'Semmelweis y la fiebre puerperal, vida y obra de un gran medico desventurado' című monográfiájában külön fejezetet szentelt Semmelweis egyéniségének.¹²

Új és eredményes utat választott Semmelweis egyéniségének korunkhoz közelebb hozására egyetemünk tavaly elhunyt kiváló kutatója, Schaffer professzor, aki a hivatott lélekbúvár szeretetével és hozzáértésével tudott elmélyedni nemzeti nagyjaink (Széchenyi, Arany, a két Bolyai, Vörösmarty) lelki világában. Mielőtt a halál kivette volna fáradszatólan kezéből a magyar orvostudomány dicsőségét annyiszor munkáló tollát, még befejezhette – mintegy hattyúdalaként – 'Semmelweis lelki világáról' írt mélyenszántó tanulmányát.¹³

Schaffer megállapítja, hogy Semmelweis „testi és lelki egyénisége... alapján véve keveréktípust képvisel” és esetében – Kretschmer terminológiáját használva – „keresztelés forog fenn... a cikloid testi és a túlnyomóan schizoid lelki alkat között. A schizoid temperamentum egyik alapvető tulajdonsága, a lelki élet túlérzékenysége szépen kifejezésre jut Semmelweis nyílt leveleiben”.

Semmelweis egyéniségének korunkhoz közelebb hozására rendkívül alkalmasak még a kortársak sajátkezü feljegyzései vagy elbeszéléseiknek mások általi megörökítései. E feljegyzéseket három csoportba sorolhatjuk: az elsőbe azok tartoznak, amelyek Semmelweis életének valamely meghatározott időszakára vonatkoznak, a második csoportbelieknek időbeli hovatartozás nem állapítható meg, s ugyanígy a harmadik csoportnál sem, amelyben a kortárs visszaemlékezéseit másnak munkája vagy dolgozata őrízte meg napjainkig.

Az első csoportba nálunk aránylag kevésbé vagy alig ismert feljegyzésekkel találkozunk, s a tárgyalandó négyből három (szerzőik szerint két német és egy svájci orvos feljegyzései) Semmelweis bécsi korszakára, az 1847, illetve 1848-as esztendőre esik, a negyedik megemlékező – ismeretlen magyar kortárs – Semmelweis pesti tanárságának idejét idézi fel.

Időrendben az első feljegyzést Semmelweistről Adolf Kussmaul, a későbbi nagyírú freiburgi, majd strassburgi belgyógyászprofesszor 'Jugenderinnerungen eines alten Arztes' című, 1898-ban megjelent könyvében olvashatjuk. (...) Kussmaulnak ez a műve az orvosi visszaemlékezések mai áradatában is a legjobbak közé tartozik, amit ismétlődő német kiadásai mellett idegen nyelvű fordításai is meggyőzően igazolnak, és mindig megkapja az olvasót közvetlenségével és kedves elbeszélő modorával.

A 25 éves Kussmaul alig hagyva maga mögött a heidelbergi egyetemen végzett orvosi tanulmányokat, Bronner nevű barátjával 1847. június 20-án érkezik Bécsbe, tehát ugyanabban az évben, amelynek tavaszán Semmelweis korszakalkotó felfedezését tette. Az ősi császárváros ekkor már az orvostudományok Mekkájává kezdett kialakulni és az ún. „jüngere

¹¹ Zentralblatt für Gynäkologie, 1938. pp. 738–743.

¹² Aniceto Lopez kiadása. Buenos Aires, 1939. pp. 115–125. „La personalidad de Semmelweis” fejezet.

¹³ Schaffer professzor idevonatkozó tanulmányai: Néhány megjegyzés Semmelweis lelki alkatáról. = Orvosi Hetilap, 1939. p. 916.; Semmelweis lelki világáról. = Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítője, LVIII. köt. 1939. pp. 802–810.; Das Nervensystem von I. Semmelweis. = Zeitschrift für die ges. Neurologie u. Psychiatrie. Berlin, 1940. Bd. 169. Heft 1. u. 2.

Wiener Schule”, amelynek vezéralakjai közé Skoda, Rokitansky és Hebra is tartoznak, a világ minden tájáról mágnesként vonzotta magához a tanulni vágyó fiatalságot.

Kussmaul emlékezéseiből az Allgemeines Krankenhaus pezsgő orvosi életének leírása után plasztikusan megrajzolt vonásokkal emelkedik ki Skoda, Rokitansky – Semmelweisnek Hebra mellett lelkes bécsi pártfogói –, majd magának Semmelweisnek az alakja, akivel „Bei Semmelweis” című fejezetében foglalkozik.¹⁴ A legmelegebb elismerés hangján szól róla, aki őt barátjával együtt – mint a nagy hírű heidelbergi szülészprofesszor, Naegele volt asszisztenseit – a legszívélyesebben felkarolja, készségesen foglalkozik velük és kieszközli számukra a téli félévben nehezen elnyerhető engedélyt, a szülészeti osztály hathetes látogatására. Kussmaul Semmelweis iránti őszinte ragaszkodása meghatóan csendül ki abból a mondatából, amelyben a bécsi időkre visszaemlékezve megállapítja, hogy valamennyi bécsi ismeretsége közül a Semmelweisszel kötött hagyta vissza benne a legkellemesebb és leghálásabb emlékeket.¹⁵ Természetes, hogy együttlétük során gyakran esik szó Semmelweis néhány hónappal előbb tett felfedezéséről, amelynek történetét részletesen ismerteti.

Kussmaul bőven ír Semmelweistről, az emberről is, az akkori bécsi viszonyokról, a szülőkörű Klein professzorról és egy elbeszélte epizód meggyőző erővel bizonyítja, hogy Klein professzor nem tartozott az egyenes lelkű emberek közé.

Ugyanezen év őszén, 1847. augusztus 22-én hajóval érkezik Regensburg felől Bécsbe, Eduard Gaspar Jacob von Siebold, a göttingeni egyetem 46 éves szülészprofesszora – Semmelweis későbbi ellenfele –, amint azt 1862-ben Braunschweigben kiadott 'Geburtshülfliche Briefe' című műve hetedik levelében elbeszéli. (...) Sieboldot – mint szakmabelit – elsősorban a nagy bécsi szülőintézet érdekelte és éppen Klein professzor osztályán, az Allgemeines Krankenhaus sokáig rettegett hírű I. számú szülőosztályán folytat tanulmányokat. Így kerül ismeretségbe, majd rövidesen barátságba Semmelweisszel, elismerően ír – Kussmaulhoz hasonlóan – előzékenységéről és kijelenti, hogy nem haragszik barátjára, mert a puerperális nap felkelte után 1861-ben hozzáintézett nyílt levelében őt is annak sugaraival akarta elégetni, mert nem volt hajlandó tanai elfogadására.¹⁶ A kettejük között Bécsben szövődött barátságot szépen bizonyítja, hogy Siebold 1851-ben újra Bécsben időzve megemlékezik Semmelweis időközben történt eltávozásáról¹⁷ és 1852-ben Pestre utazik, hogy Semmelweiset meglátogassa.¹⁸

A barátság bensőségeségét igazolja Semmelweisnek 1861-ben megjelent, Sieboldhoz intézett nyílt levelének bevezetése is, amelyben örömmel emlékezik meg a Bécsben, majd Pesten együtt töltött időkről és a Sieboldhoz fűző kellemes emlékekről. Milyen vihar dúlhatott Semmelweis lelkében, amikor a feltolakodó baráti érzéseket – amelyek levelének vége felé még egyszer előtörnek – eltemeti és egyedül a szülők és a gyermekágyasok sorsára gondolva leírja a következő sorokat:

¹⁴ A 'Ju genderinnerungen' második kiadásában (Stuttgart, 1899), pp. 371–735. Kussmaul Semmelweistről szóló fejezete a befejező rész elhagyásával magyarul is megjelent a Gyógyászat 1899-es évfolyamában (pp. 28–29.).

Teljes magyar fordítása a Gynaekologia 1902-es évfolyamában olvasható (pp. 5–7.) Hevesi Arthur fordításában.

¹⁵ „Von allen Bekanntschaften, die ich in Wien gemacht habe, ist mir die von Semmelweis in angenehmster und dankbarster Erinnerung geblieben.”

¹⁶ „Ich fand bei dem damaligen Vorstande der ersten Klinik des Gebärhäuses, Professor Klein, eine ausgezeichnete Aufnahme, so wie mir auch sein Secundärarzt Semmelweis die grösste Zuvorkommenheit erwies, wofür ich beiden noch heute ein dankbares Herz bewahrt habe, und daher auch dem Freunde Semmelweis gerne verzeihe, dass er mich vor kurzem, nachdem ihm die puerperale Sonne aufgegangen, wie er sich ausdrückte, in einem offenen Briefe mit eben diesen Strahlen verbrennen wollte, weil ich mich nicht unbedingt seinen Ansichten über das Kindbettfieber und dessen Verhütung zugewendet habe”. (Id. mű pp. 79–80.)

¹⁷ „In Wien fand ich Semmelweis abgegangen, statt seiner fungirte Carl Braun, der jetzige Director...” (Uo. p. 88.)

¹⁸ „...hinzufügen will ich nur noch, dass ich das letzte Mal 1852 einen kleinen Abstecher nach Pesth und Ofen unternahm und dort Freund Semmelweis besuchte...” (Uo. p. 89.)

„Az Ön tanítása a gyermekágyasok legyilkolásához vezet, s minthogy megtántoríthatatlan elhatározásom e gyilkolásoknak végét vetni, ez okból határozottan szembeszállok az Ön gyilkos tévedéseivel”.

A Siebold első bécsi útjára következő 1848 őszen a 23 éves svájci orvost, Laurenz Sonderegger – később a svájci orvosok általánosan tisztelt vezérét – hozza Bécsbe a nagy hírű orvosi iskola megismerésének vágya. (...) Az ún. „Völkerfrühling”-re nyugtalan hónapok következtek. Nemzetünk hőiesen vívta szabadságharcát és Kossuth hívó szavára Semmelweis három testvére is a semmiből támadt honvédsereg lobogói alá sietett. A bécsi eseményeket hűségesen visszatükrözi Sondereggernek svájci barátaihoz írt levelei, aki az Allgemeines Krankenhaus halottas kamrájában látja a lámpavasra felakasztott gróf Latour hadügyminiszter 45 sebbel borított holttestét, de a bécsi utcai harcokról szóló beszámoló mellett tanulmányairól is megemlékezik.¹⁹ 1848. október 9-én kelt levelében lelkesedve ír a zürichi Pestalozzi doktornak az Allgemeines Krankenhaus élénk orvosi életéről, Hebra elsőrangú bőrgyógyászati kurzusáról és megjegyzi, hogy Semmelweisszé is ilyennek ígérkezik.²⁰ A december 15-én kelt levél megerősíti az előzőben kifejezett sejtés helyességét és Sonderegger megállapítja Semmelweisről, hogy úgy tudományos, mint humánus szempontból rendkívül jó benyomást nyert róla.²¹

Sonderegger 'Lebensbild' című önéletrajzában is megemlékezik Semmelweisről. Újra dicséri szülészeti kurzusait, tanító tehetségét és finom megfigyelőképességét. Ír természetesen felfedezéséről is és megjegyzi, hogy hallgatói mindenben hűségesen követték előírásait, míg főnöke, Klein professzor – akit Sonderegger egyenesen „Jammer-professor”-nak nevez – minden alkalommal kigúnyolta azokat. Kiemeli azt a nagy szeretetet, amellyel „Semmel-Nazi”-t hallgatói körülvették, ami kétszeresen jóleshetett nagy honfitársunknak a császárvárosban szerzett sok keserű tapasztalat közepette.²²

1848 után hosszabb időre megszakad a kortársi feljegyzések sora és csak 1890-ben, a földi maradványainak hazaszállítását megelőző esztendőben vesz tollat a kezébe egy névtelenül maradni kívánt, volt Semmelweis-tanítvány, hogy megemlékezzék a pesti tanárság éveiről.²³ Kiderül ebből, hogy Semmelweis-t, az embert tanítványai Pesten is szerették, de az egyetemi tanártól csakhamar távol érezték magukat. Ennek fő okát az képezte, hogy Semmelweis „előadásai nem voltak szigorúak, rendszeresek. A felfedezésével kapcsolatos betegség annyira érdeklődésének előterében állott, hogy előadásaiiban is csakhamar – minden akadályt átugratva – a puerperalis láz fejezetéhez jutott. Ez képezte számára az alfát és omegát.” Emberileg teljesen érthető eljárásának hátrányai csakhamar mutatkoztak. Hallgatói nem voltak tisztában a szüléset alapelemeivel, s ezért nem tudtak a tárgyalt, magasabb ismereteket feltételező fejezet iránt felmelegedni, s így „Semmelweis üres padok előtt tradált, hangja a pusztában kiáltóé volt”.

A hallgatók viselkedése természetszerűen csak fokozta Semmelweis tanári szigorúságát, ami gyakori katalógusolvasásaiban is megnyilvánult.

¹⁹ Dr L. Sonderegger in seiner Selbstbiographie und seinen Briefen. Frauenfeld, 1898.

²⁰ „Da ist ein reges Leben, ein Reichthum von Fällen und Lehrern, die mit viel Liberalismus dem Fremden an die Hand gehen. Hebras Hautkrankheiten sind famos, so verspricht es auch Semmelweis zu werden...” (Id. mű p. 186.)

²¹ Um 11 Uhr gibt Semmelweis geburtshülflichen Operationscurs, der ganz tüchtig ist. Überhaupt macht dieser Mann von wissenschaftlicher und humaner Seite einen äusserst guten Eindruck, und wird dir gefallen”. (Uo. p. 189.)

²² „Er war ein klarer, anregender Lehrer und feiner Beobachter”. „Wir fremden Kursteilnehmer befolgten die Vorschriften gläubig und strenge, der alte Kliniker (ti. Klein) aber verhöhnte sie bei jedem Anlasse”. „Mit ganzem Herzen hingen wir am „Semmel-Nazi”, der nicht nur von seinem Vorgesetzten schöne behandelt, sondern auch von bedeutenden Männern und hervorragenden Ärzten bespöttelt wurde – so lange es anging. Er war zum Märtyrer der Wissenschaft bestimmt...” (Uo. pp. 22–23.)

²³ Egy régi medicus emlékeiből. = Gyógyászat, 1890. pp. 324–325.

„Ezentúl előadásait egészen más – a legélesebb hangon tartotta, valóságos dörgő Jupiter lett, ki villámokat szórt. Még az orvosnövendékeknél is rosszabbul jártak a bábatanoncok. A bábanövendékek, kik ő alatta végezték a tanfolyamot, keserű iskolán estek keresztül, melyet egyhamar bizonyára nem felejtettek el.”

A volt tanítvány feljegyzései mellett más adatok is megerősítik, hogy Semmelweisnek pesti éveiben minden gondolatát a gyermekági láz kérdése foglalkoztatta. Tudjuk, hogy 1859 téli félévében a rendes előadásokon kívül „díjmentes nyilvános előadásokat” is tartott a gyermekági lázról. Megrendítő idevonatkozó adatot örökített meg Semmelweis pesti idejéből unokaöccse, Müller Kálmán báró, amelynek, ha nem is lehetett szemtanúja – kétségtelenül a családtól vagy a kortársaktól hallhatta nem sokkal később:

„Egyre fokozódó hévvel fejtegette úton-útfélen az ő tanának csálthatatlan helyességét, és aki látta őt, amint nagy panamakalapját állandóan a kezében tartva az utcán állította meg kartársait, és hangos szóval cáfolta ellenfeleit és bizonyította saját tanának helyességét, annak önkénytelenül is Archimedes jutott eszébe, amint heurékát kiáltva meztláb futott végig Siracusa utcáin.”²⁴

A Semmelweisre vonatkozó kortársi feljegyzések második csoportját, amelyek általános, nem Semmelweis egyes életéveihez kötött megemlékezések, Markusovszky Lajos, Semmelweis kedves „Markó”-ja nyitja meg (...), aki a barátok köréből Semmelweishez lelkileg is legközelebb állott, amit az is bizonyít, hogy Bécsben

„Semmelweis... baráti szívességéből a szülészeti kóroda látogatásának ideje alatt annak lakásában osztozván, szemtanúja volt azon éber, nyugalmat nem ismerő, az embereket és viszonyokat vizsga és gyanakodó szemmel megfigyelő, s az egészség és megbetegedés minden tényezőit fürkésző eljárásnak, mellyel ő az ádáz és alattomosan gyilkoló ellenséget meglesni, s tetten kapni, a megbetegedés okát fölfedezni lankadatlanul iparkodott”.²⁵

Markusovszky Semmelweishez fűződő mély barátságának, amely a tanai melletti bátor kiállásban is ismételten megnyilvánult, meggyőző bizonyítékai az Orvosi Hetilapban 1861–1865 között megjelent idevonatkozó közlemények. Amikor a schmelzi temető hantjai ráhullottak Semmelweis koporsójára, Markusovszky az Orvosi Hetilap 1865. évi 34. számában 'Semmelweis Ignác tanár emlékezete' címmel írt megkapó megemlékezést, amelynek utolsó fejezetében Semmelweis-t, az embert méltatja:

„Semmelweis tanár őszinte, természetes ember volt, s más lenni nem is tudott, önzés és alattomoság egyenes lelkéhez sohasem fért, hű barát és jó ügytárs, rokonszenvében, tanácsában, tiszteletében legjobb meggyőződése szerint részesíté barátait, tanítványait és ügyfeleit, élete törekvéseinek fő-, szinte egyedüli célja a tudomány volt, melynek, valamint egyetemünk haladásának ügyét igaz lélekkel felkarolni mindenkor készen állott, megtévén erejéhez képest mindazt, mire mint ember, orvos, tanár és e hazának polgára kötelezve volt.”²⁶

Itt kell megemlítenünk Fleischer József, egyetemünk egykori magántanárának, a Rókus Kórház szülészeti osztálya főorvosának a Budapesti Királyi Orvosegyesület 1872. november 2-i rendkívüli ülésén tartott emlékbeszédét is hét évvel előbb elköltözött mesteréről, aki a „legjobb, legbecsületesebb és legnemesebb ember, barát és ügytárs volt”.²⁷

Az emlékbeszéd keretei nem engedték meg, hogy benne Fleischer Semmelweisszel, az emberrel is részletesebben foglalkozzék, annyira előtérbe kellett állítania – természetszerűen – a felfedezésével és főművével kapcsolatos kérdések ismertetését. Mégis érdekességénél fogva ide tartozik az emlékbeszéd alábbi részlete:

²⁴ Az orvostudomány magyar mesterei. Előszó. Bp., 1924. p. 25.

²⁵ Markusovszky Lajos: Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers von I. Ph. Semmelweis. Könyvismeret. = Orvosi Hetilap, 1861. p. 226.

²⁶ Orvosi Hetilap, 1865. p. 552.

²⁷ Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. pp. 775–786.

„Tanítási módszerét a bábánövendékek előkészültsége, s felfogásához alkalmazni nem tudta, s sokkal többet követelt tőlük, mint amennyit méltányosan várni lehetett képességük és ismereteiktől. Kihallgatásoknál helytelen feleleteik által izgékony természete csakhamar sértő kifakadásokban tört ki úgy, hogy nem ritkán az összes bábánövendékeket keserű zokogásra indította: alapjában jószívű ember volt, hamar belátta bánásmódja helytelen voltát, s kedélyes enyelgésével igyekezett enyhíteni a felzaklatott vihart. Az orvos-szülészek kiképeztetésére pesti tanársága alatt keveset tett, tanársegédein kívül iskolájából alig kerültek ki szakférfiak, de ennek oka főképp a kóroda azon visszás helyzetében alapult, hogy a bábák és orvosnövendékek együttesen vannak. A szülészet, s nőgyógyászat terén ritka alapos ismeretekkel bírt, szakmáját hivatalosul buzgalommal művelte, mások tapasztalatait, mint mélyen gondolkozó férfiú, aki sokat tanult, s sokat önállóan tapasztalt, bírálólag érvényesítette. Nem bírván tökéletesen a magyar nyelvet, a terjedelmesebb előadásokat lehetőleg kerülte, de minden aphoristicus megjegyzéséből kitűnt a szakavatott tapasztalt férfiú, s hallgatóiban felébresztette a tudásvágyat, s azon kívánságot, bár csak a fennforgó tárgy felett bővebben nyilatkoznék. Kivételt képeztek a gyermekágyi láz tanára vonatkozó tanulságos előadásai. Tana igazságától áthatva, róla minden alkalommal elragadtatott lelkesedéssel beszélt.”

A kortársi feljegyzések harmadik csoportjában a kortárs visszaemlékezéseit más munkája vagy dolgozata őrizte meg napjainkig. Itt kell megemlítenünk a baráti körhöz tartozó szemészt, Hirschler Ignácot (...), aki Hegar 1882-ben megjelent Semmelweis-életrajzához valószínűleg Tauffer közvetítésével – Semmelweisre (köztük emberi tulajdonságaira is) vonatkozó adatokat küldött, amelyek az említett mű 11–12. oldalán olvashatók.²⁸

A fenti osztályozás szempontjából ide sorolandó Fritz Schürer von Waldheim bécsi orvosnak 1905-ben megjelent 'Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken' című munkája is,²⁹ amelynek előszavából kiderül, hogy írója Semmelweisre vonatkozó adatokat Semmelweis és Hebra özvegyeitől, valamint a semmelweisi tanokat már 1850–51. évi külföldi tanulmányútján apostolként hirdető osztrák Franz Hektor Ritter von Arnethtől is kapott. Schürer von Waldheim könyvében a lapok szélén csillag alatt jelzi, kiktől származnak megfelelő adatai. Idevonatkozó adatai azonban nem mondhatók bőségeseknek, viszont úgy Hegar, mint az ő könyve, sokkal ismertebbek, semhogy részletesebben kellene foglalkoznunk velük.

Kevésbé ismert Tuszka Ödönnek a Gyógyászat 1909. évfolyamában megjelent 'Semmelweis egy barátja' című közleménye,³⁰ amelyben londoni tartózkodása alatt megszólaltatta Semmelweis angol barátját, Charles Henry Felix Routh-ot. (...) Routh – mint ismeretes – 1845-ben doktorráavatása után Párizs, Prága, majd Bécs szülőintézeteiben folytatott tanulmányokat. Utóbbi helyen ismerkedett meg Semmelweisszel, és megértve tanainak igazságát, Angliába való visszatérése után első lelkes szószólója lett Semmelweis tanításának a szigetországban. 'A gyermekágyi láz fölötti véleménykülönbség köztem, s az angol orvosok között' című, 1860-ban megjelent közleményében Semmelweis is megemlékezik róla:

„Tanársegédeskedésem ideje alatt dr. Routh Bécsben az I. szülészeti osztályt látogató, a látottak bizonyossá tevék tanaim igazságáról. Hazájába azon szándékkal utazott vissza, hogy tanaimat ottan terjeszteni fogja”.

²⁸ Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und seine Lehre. Zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg–Tübingen, 1882.

²⁹ Schürer von Waldheim, Fritz: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken. Urteile der Mit- und Nachwelt. Wien–Leipzig, 1905.

³⁰ Tuszka Ödön: Semmelweis egy barátja. C. H. F. Routh. = Gyógyászat 1909. pp. 882–884.

Örömmel közli Routh 1849-ben kelt három latin nyelvű levelének szövegét is, amit 1861-ben megjelent főművében sem mulasztott el és amelyet a fentebb ismertetett angol levél kíséretében küldött el Routh-nak.

Routh a londoni Samaritan Free Hospital nagytekintélyű consulting physician-je magyar látogatójának felkérésére szívesen emlékezett vissza a Semmelweiszel Bécsben eltöltött időre. Beszél Semmelweis felfedezésének történetéről, megjegyezve, hogy az addig rejtett összefüggések felismerését megelőzően Semmelweis „szüntelen hősies önuralmat gyakorolt magán, mert kedves és nyugodt viselkedése mellett a hozzá közelebb állók előtt nem volt titok, hogy belsejében örökös forrongás és láz dúl”. Semmelweis nyílt gondolkozásmódjára világít rá Routh visszaemlékezésének következő részlete:

„...nem gondolt soha egyéni hiúságára, hanem fűnek-fának beszélte el szinte lelkesült szavakban észlelését és mindenkit megkért rá, hogy próbálja meg a tisztaság szigorú szabályait érvényesíteni szülési esetek³¹ vizsgálatainál és operációinál és meg fogják látni, hogy mily rendkívül kedvező eredménnyel jár az. Nem tartotta felfedezését olyan nagy jelentőségűnek, mint a későbbi kor, mert úgy érezte, hogy csak olyan valamit mondott ki, ami nagyon természetes, nagyon egyszerű, nagyon közelálló.”³²

*

Az itt felsorolt, eddig elszórt vagy alig ismert adatok közelebb hozzák az „anyák megmentője”-t korunkhoz, amely kegyeletes tisztelettel őrzi emlékét és tudományos hagyatékát.

Ha Semmelweisről életrajzi adatok egyáltalán nem maradtak volna fent, csak főművét ismernénk, akkor is éreznénk olvasásakor, hogy írója csak egészen kivételes nagy orvos és jó ember lehetett. Nincs az egész orvosi világirodalomban még egy mű, amelyben ennyire élne a szerző minden áldozatra kész, emberszerető egyénisége és amelynek minden sorából ilyen ellenállhatatlan erővel sugároznék még ma is a lélek – a régen porrávált pesti szülészprofesszor lelkének – melege. Orvos nem szeretheti jobban betegeit, mint ahogy Semmelweis szerette, aki a felismert igazságért férfiasan küzdve, a győzelem sziklákat megmozdító hitével érette mindent feláldozott.

Ezért marad Semmelweis örök időkre világító példa minden nemzet orvosfia számára, de különösen nekünk, akik ugyanazt a földet tapossuk, amelyen bölcsője ringott és amelybe a bécsi sír öléből – mint anyaföldjébe – örök pihenőre hazatért.

---

³¹ Itt a közleményben kétségtelenül sajtóhiba folytán sebészi esetekről van szó.

³² Magas kora miatt (85 év!) Routh sem vehetett részt a Semmelweis-szobor leleplezési ünnepségén. Semmelweis és műve iránti tiszteletéről tanúskodnak alábbi sorai is, amelyeket ez alkalommal (1906. szeptember 8-án) Dirner Gusztáv egyetemi magántanárhoz, a szoborbizottság titkárához intézett:

„I feel few greater men have lived in our profession. He has been the means of saving the lives of thousands of lying-in women in the world and of their offsprings. Personally, I feel that no words can express my gratitude and admiration of the man, by whose friendship and knowledge I was taught. I fully reported his discovery in a paper I read before the 'Royal Medico-Chirurgical Society of London' in 1848 – I gave the entire honor of the great discovery to Dr. Semmelweis... Deeply grieved was I to find a few men who had not fully appreciated Dr. Semmelweis's discovery then, but now it is admitted by all medical men”. (Az egykori Budapesti Kir. Orvosegyesület gyűjteményéből – lásd: Semmelweis Orvostörténeti Levéltár)